

KAKO JE SAŠA POSTAO SKOJEVAC

IZ 3. BATALJONA 4. BRIGADE

Na čelu kolone je komandant bataljona Radisav Jugović Bako. Snijeg pada i zavejava prtinu. Borci upadaju u snijeg. Konji, pritisnuti teškim tovarima, frkću, izvlače se iz snijega, ostavljajući za sobom žute ili krvave tragove.

— Ovdje je, na Čvrsnici, dvanaest mjeseci zima, a ostalo je ljeto — šali se Čedo, vukući za sobom svoje kljuse.

— Pirnuće njemu sveti Đorđija, svoi ti posao — dodaje kuhar Dragoje koji je tog časa zavidio i puškomitraljescima što ne moraju kao on tovariti konje kada preture samar.

— Čelo kolone da stane — prenesoš se sa začelja, a komandant bataljona se ljuti zbog toga.

— Sigurno neko opet izgubi opanak u snijegu!? Kako god znaju neka doguraju do onih koliba! Tamo ćemo komoru i ostaviti — nekako smirenije naredi Bako komandiru pratećeg voda. što ovoga obradova.

Pratećem vođu je dodijeljeno još 20 ljudi za nošenje stvari, među njima i sam top koji je trebalo prenijeti pred bunkere.

Da bi iznenadio neprijatelja, komandant bataljona je za prilaz željezničkoj stanici Drežnica izabrao kozju stazu kojom se, kako reče vodič, ni koze nisu mogle spuštati. Naredivši da se dva konopca privežu za stabla drveta, komandant bataljona je sproveo svoju odluku i jedan vod uputio kao izvidnicu. Mitruka je odmah ponio i eksploziv za rušenje pruge, a vodnik Novo se ni ovom prilikom nije odvajao od svog puškomitraljeza.

Jedan za drugim čitav vod se spustio niz okomitu stijenu. Bataljon je na okupu. Očekujemo izvještaj patrole. Poslije tromjesečnih i ozbiljnih borbi, zauzimanjem Livna, Duvna, Strmiće, Grahova i Imotskog, primijetih ozbiljna i umorna lica drugo-

va. Oni koje nije savladao san razmeću se žutim duhanom zaplijenjenim u Imotskom. Nepušači prave figurice od snijega, dok se mladi zaskaču onako sa rančevima i puškama i raširenih ruku po snijegu se slikaju.

Stari Jakša Brajović, predratni učitelj i dosadašnji komandir naše 1. čete, od kako je oronuo nalazi se u štabu. Podsjeća me svojim izgledom na Iliju Birčanina iz prvog srpskog ustanka. I njegovi sinovi Vlajko i Mihailo Bebo su sa nama. Vlajku je tek 20 godina, a Bebo je znatno mlađi, ali nije htio da izostane za ocem i bratom. Već se protegao, zamomčio i postao nezažaljiv puškomitraljezac 1. čete.

Posmatram Jakšino lice. Kao da je zgrčeno. S kojim sinom da se oprosti, jer se kreće na talijanske bunkere? Bacih pogled i na ostale. Komandir Batričević i Aco Nikolić evociraju uspomene iz đачkog života u Podgorici. Njima se pridružio lučki radnik Jakov Čaleta; krpom suši skvašeni mitraljez i usput se kao i uvijek nešto nadmudruje s Kordunašem Tešom Mamulom. U drugoj grupi Bosanac Mitar Vuleta razvrstava suhe krpe i umotava eksploziv, objašnjavajući stručno Ferdi Livnjaku i dvojici Ličana njegovo dejstvo. Joveta, komandir voda, izvalio se na svoj vuneni kožuh — suče žute brke i nešto se dogovara sa zamjenikom komandira Raspopovićem. Njima se pridružuje i šesnaestogodišnji Lazo Bujak; priča im o nevolji Vojina Poleksića koga je još kao šegrtu majstor kliještima uhvatio za uho.

Do rata nisam poznavao ni jednog Crnogorca, Ličanina, Kordunaša, a malo i kojeg Dalmatinca. Sada nas je zajednička borba toliko srodila da se poznajemo u dušu. Crnogorac se osjeća Dalmatincem, kao što se i Ličanin osjeća Bosancem. Na ovom golom kršu osjećamo se kao jedan.

Bauljajući četvoronoške, sav mokar i crven u licu pomoli se i vodnik Novo. Izveštava komandanta bataljona da su se Talijani raskomotili i ne slute o nama. »Ne moramo svi niz konopac, jer desno potokom ima odličan prilaz. Neprijatelj nema predstraža do same stanice i bunkera.« reče on. Pošto je saopštio da je uhvatio vezu sa Srbijancima koji su gotovo pred bunkerima i da je ostavio jedan mitraljez iznad pruge spreman za dejstva, komandant Bako bez razmišljanja naredi pokret i sam krenu potoku. Komandir čete, pošto upozori Mitra da ne ovlaži eksploziv, naredi pokret četi pa pruži korak za Bakom. Ispod Čaleta se izvali kamen i valjajući se, ponese sobom malog Bannica, Sašu i Mitra sa eksplozivom. Saša se poslednji vozio ovim

neobičnim sredstvom, koprcajući nogama po zraku, jer su se Baninac i Mitar brzo »otkačili« od lavine i ustavili na strmini. I Saša se »otkačio« pa je bataljon nastavio pokret šuljajući se oprezno ka stanici Drežnica. Na domaku cilja sijevnuše munje. Ne. To je 2. proleterska srbijanska brigada koja je do našeg pristizanja već ovladala stanicom. Mali bombaši, Sirogojno i Boško Buha, već su vodili prvu seriju zarobljenika iz željezničke stanice.

Nestrpljivo očekujemo protivkolski top da za vidjela tuče armirane bunkere oko mosta i uz Neretvu prema stanici Grabovici. Ali topa nema. Bataljonom prostruji vijest da su artiljerci izgubili gore u lavini neke dijelove nišanskih sprava, ali niko se ne usuđuje da to saopšti komandantu koji je već izdavao zapovijest za likvidiranje bunkera. Kroz nekoliko minuta stiže top. Artiljerci ga užurbano postaviše za neposredno dejstvo. Talijani to primijetiše i osuše paklenu vatru. Komandir pratećeg voda Simonović čuči iza štita topa i nišani kroz cijev.

»Gađaj prvo onaj veliki bunker preko mosta«, naređuje komandant bataljona i priđe da zajedno sa komandrom Simonovićem podesi cijev. Hitac protivkolca sjevnu i na armiranom bunkeru kao da se otvoriše dva prozora. Drugi i treći hitac rasprsnuše se o stijenu. Iz utvrđenja sijevaju svjetleća zrna, a 1. i 3. četa poletješe im u susret. Talijani se očajnički brane.

Naša se četa okupila oko pruge i kljuca po šinama. Mitar Vuleta čeprka ispod šina, namještajući eksploziv. Profesor Blažo Radović sklupčao se na šini i osluškuje voz. U tome ga prekide Mitar koji je pripalio fitilj, a četa se povukla od pruge. Potom suknu gust dim, zatim bljesak i huka. Kao da se čitava klisura sruči u Neretvu. A u stvari, prekinuta je samo jedna šina.

— Važno je što je prekinuta gornja, a donja će pući pod pritiskom kada podignemo gornju — reče komandir čete i opijunu u dlanove. Na komandu »oruk« podigosmo gornju tračnicu zajedno sa pragovima u visini grudi. Donja se uvija ali ne puca. Naprežemo se iz petnih žila. »Oruk, hrvatska prugo« — ponavlja Joveta. »Ruše te hrvatski domobrani!« — upade mu u reč Tešo Mamula pored koga je Pero što je kod Imotskog iz domobrana prešao u partizane. Saša i Vlajko se zakikotaše i popustiše prugu. Smijeh zahvati i ostale. Profesor Blažo koji je bacio drvenu polugu i poturio leđa ispod šina, opsova gadno.

— Još malo, drugovi — proštenja i komandir poturenih leđa.

Zavrtnji na šini zapucketaše, a ubrzo i cijela pruga sa pragovima stropošta se u Neretvu.

— Ljubim im narav — povika Čaleta, pošto pristiže iz patrola koja je sa bataljonom održavala vezu, izvještavajući time da su se Talijani predali i iz posljednjeg bunkera.

Umorni i mokri, drugovi polijegaše po vlažnom betonu željezničke stanice Drežnica. Iz navike držahu oružje ispred sebe i gladni se predadoše snu. Saša i ja stražarčimo u prvoj smjeni. Komandir se još gnijezdi na stolu šefove kancelarije, nikako da zaspi. Najednom, s one strane Neretve, od Mostara, kao na koncu nanizana, zažmirkaše svjetla automobilskih farova.

— Drugovi, k oružju — povika Saša.

Jedni na vrata, drugi na prozore, izletješe napolje. Sa prve okuke puta obasuše nas snopovi svjetla. Zamjenik komandira Raspopović komandova »lezi« i svi se pručismo po mokrom tlu. Jedino nema Vlajka koji je i dalje spavao na hladnom betonu da ga je Saša nogom u zadnjicu morao da budi.

Komandir Batričević je prodorno gledao svakog borca pojedinačno, želeći da sazna šta misle i osjećaju.

Sta li će narediti? Svi smo ćutali. Minuti su kao godine, vrijeme tako sporo prolazi. Kroz maglu, nasmiješi se krajičak mjeseca. Zmijolika kolona automobila sa nakostrešenim ceradama i dalje je vijugala nama u susret. Automobilski farovi zlobno i prijeteći žmirkaju. Očito kolona nema izvidnice kad ide slobodno.

— Ala ćemo im zapapriti — javi se Saša koji je do juče tvrdio da je talijanska vojska bolja od njemačke. Ovo Sašino kao da podstaknu komandira koji, pošto saznade da u četi još uvijek ima flaša sa benzinom, naredi: »Pravac za mnom preko mosta na prve automobile!« Pojurismo preko mosta. Aca primijeti da nismo dobili znake raspoznavanja, našto komandir bez velikog razmišljanja odgovori da je »oruk« znak raspoznavanja, a umjesto pokliča »ura« da se u jurišu više »avanti«.

Za trenutak sve se smračí. I farovi i mjesec, kao da dobiše kratak spoj. Motori kao da nisu ni zujali. Na okuci puta komandir stade kao ukopan. Joveta je ovog puta prestigao Novu i slijedeći komandira prvi bacio bombu. Eksploziju je sledilo gromoglasno »ura«. Na »avanti« se zaboravilo.

Jedan talijanski oficir baci bombu na Muju i Jovetu. Vješto se uvukao između zadnjih automobilskih guma. Za njim je požurio da nađe bolji zaklon drugi talijanski oficir koji se u mraku sudari sa Tešom Mamulom (sa druge strane karoserije takođe je poletio da uhvati zaklon). »Beno«, zajauka Tešo misleći od oficira da je mali Raspopović i uhvati se rukom za slepoočnicu. Oficir izvadi »beretu« i taman da opali kad ga Saša munu kundakom u rebra i povika »avanti«. Oficir je trenutak buljio očima, a potom diže ruke uvis.

Dok je Joveta izvlačio ispod guma svog protivnika za noge, Mujo je okrvavljena nosa već bio kod trećeg kamiona i sa Vlajkom i Sašom bacao benzinske flaše. Ali Sašina bluza, natopljena benzinom, planu prije automobila. Komandir čete i Tešo dohvatiše najbliže šatorsko krilo te pokriše Sašu čvrsto ga držeći dok se plamen nije ugasio, a on se batrgao misleći da su ga spalili Talijani.

S one strane Neretve, gotovo cio kilometar dužine sjevnuše munje. Kao da se zemlja prolomi. To su Srbijanci raspalili topovima i mitraljezima. Neki su forsirali Neretvu i potkačili kolonu sa začelja.

Strah koji je vladao četom prije nekoliko minuta kod stanice, već se pretvorio u hrabrost. Vlajko i Caleta sa svojim trojkama već se čuju negdje iz sredine kolone. Svaki od nas okačio je o vrat torbicu punu talijanskih bombi. Puškomitraljeza ima gotovo za svakog od nas. Pokunjeni zarobljenici neprestano pristižu i poslušno se postrojavaju ispred komandira koji je još uvijek zabrinut. Okrenu se vodniku Joveti i naredi:

— Prebacite ih preko Neretve u željezničku stanicu, gdje će ih dvojica najslabijih čuvati.

Zatim zabrani da uništavamo kamione. Saša i ja smo određeni da sprovedemo zarobljenike do stanice.

— Pa mi nismo najslabiji u četi — buni se sedamnaestogodišnji Saša i odbija da izvrši naređenje.

— U mom vođu nema ni boljih ni gorih. Izvrši naređenje, pa kasnije kritikuj komandira za uvredu — strogo naredi Joveta, ali se ipak nasmiješi.

Saša mimikom naredi Talijanima da se svrstaju u kolonu po dva. Jedan oficir sa širim širitima oko ruku izađe iz stroja i naredi prestrojavanje, našto mu Saša pokaza prstom da se vrati u kolonu, dodajući: »od večeras komandujem ja«. Kolona je, sa puškama bez zatvarača na ramenima, stajala nijemo. Bajoneti su im na puškama, što pobudi Sašu da im naredi da

sklope bajonete uz kundak. Pošto nekima utrapi sanduke sa bombama i zatvaračima pušaka, krenu preko mosta komandujući: »Avanti«.

Kad stigismo do željezničke stanice ugledah kuhara Dragoju sa grupom, a među njima i 3 Talijana. Skidajući nekoliko pušaka sa krila, Dragoje se isprsi i objasni nam da je prosto iz dosade nagovorio seljake da pođu niz potok.

— Ja pred njima, a oni za mnom — priča Dragoje — dok ne nagazih na nešto živo. Prepadoh se i dreknuh! Poda mnom poče nešto da kreči kao zec. Pogledah ti ja bolje, kad ono ovi momci, — pokaza Dragoje na talijansku trojku koja je mokra odijela još drhtala.

Na Sašino pitanje kako mu nisu pobjegli kada ne vidi na drugo oko, Dragoje dobroćudno odgovori da im je zaprijetio da ne bježe, a jedan Talijan naučio po nešto naš jezik pa čitavo vrijeme moli da ga ne zakolju.

— Neću, velim ja. Trebaćeš ti meni u kuhinji da vodu nosiš — priča Dragoje dodajući da je Latinu prikao papir na leđa i zaprijetio ako pokuša da bježi da će pucati u papir.

— E pa eto, čuvaj ih da ti koji ne pobjegne, a mi odosmo po druge — naredi mu Saša dodajući važnije: — Postavljam te za komandanta Drežnice, ali samo dok se mi ne vratimo!

— Komandanto, komandanto? — počеше Talijani koji su natucali naš jezik, da se obraćaju Dragoju.

— Komandant nego šta! Za vas sam bog i batina — isprsi se Dragoje u svojoj uložstenoj žandarmskoj bluzi sa crvenim gajtanom o kome je nekada visila pištaljka, a za koji je on vezao svoj šklopac tj. nož za ljuštenje krompira.

Kad smo se vratili kod komandira i saopštili da smo zarobljenike predali Dragoju, ovaj posumnja da će ih Dragoje postrijeljati. Ipak se umiri kad mu rekosmo da je Dragoje naoružao i seljake kao stražu zarobljenim Talijanima, a oni njegovi planovi oko kuhinje su bili ubjedljivi.

Krenusmo u potragu za jelom, a i da zamenimo pohabana odela za nove talijanske uniforme, upozoreni da budemo oprezni jer se ispod sanduka i cerada još uvijek nađe po koji skriven oficir. U tom pristigoše Vlajko, Caleta i Mitar izvještavajući da su uhvatili vezu sa Srbijancima. Oko kamiona ponovo gužva i galama, jer su izvukli još po nekog zarobljenika. Čaleta, Aco i Tešo počеше da trpaju u velike, talijanske rančeve što im se najviše dopalo, a svaki od njih vodi po jednog zarobljenika da nosi taj plijen.

— Brže, sad će i zora! Treba prenijeti što se prenijeti može na onu stranu Neretve — opominje komandir.

— Čekaj da preobučem cipele i šinjel, gospe ti — povika Čaleta dok je Vlajko navlačio čakšire preko onih starih ne izjuvajući cipele.

— Pa tebi bar ne treba; skoro si na Imotskom obukao sve domobransko osim kape — kori komandir Čaletu.

Sale se zbijaju na sve strane. Čaleta priča kako je naišao na ranac prljava veša pa vidjeći da nailazi vodnik Joveta, povukao se u stranu. Joveta nema vremena da zaviri šta je, već ranac na leđa i ode. Mene kori Tešo što sam sa kamiona potegao jedan oveći sanduk, misleći da je u njemu sapun. A kada sam zavukao ruku i zagrizao glatku paklicu razvivši samo celofanski papirić, on se više nego izbezumi. Bile su to u stvari smokve, kojima ubrzo pristupi i Čaleta, a Tešo se pope za mnom i tresnu još jedan sanduk o cestu.

Preturajući po kamionu nagazih na oficirsku uniformu. Šinjel postavljen krznom obukoh, a pantalone ne mogoh preko domobranskih cipela, pa ih dobacih uslužnom Talijanu, kojeg sam malo prije razoružao. Po prilici on je i do tada bio posilni, jer se nije odvajao od oficirskih kofera. Tek kad skočih sa kamiona u kompletnoj oficirskoj uniformi, primijetih široke širite na rukavima i četiri zvjezdice na kapi. Bio je to kofer valjda nekog potpukovnika.

— Drugovi, sad u kolonu po jedan za mnom! Trebaju mi još gojzerice; pronadite ih za svog oficira — našalih se, kad Čeleta uperi prstom na dvije noge koje su štrčale iz šoferske kabine drugog kamiona. Mislili smo da je mrtav, ali kad ga uhvatih za nogu on me tako ritnu da sam odskočio kao lopta i Spotičući se udario o stijenu s one strane jarka. Mitrалjez mi ispade. Čaleta priskoči, uhvati Talijana za noge i poče ga vući napolje, ali se ovaj čvrsto držao rukama za osovinu volana, ležeći ispod sedišta. Vlajko koji je već otvorio druga vrata na kabini, udari narednika Luidija kundakom po stisnutoj šaci i on pusti volan.

»

Vijest o paralizovanju talijanske kolone brzo se proširi. Iz štabova jedinica pristižu nova naređenja. Kuriri zahtijevaju tačan izvještaj, ali ko će noću znati pravo stanje. Jedni tvrde da je zarobljena jedna talijanska auto-četa, drugi da je uništen cio auto-bataljon. U zoru stiže i zamjenik komandanta 2. pro-

leterske brigade — Lune Milovanovic, a za njim i mali bombaši Sirogojno i Boško Buha.

— Važno je da ni jedan nije izmakao — kaže Lune i upoznaje nas da je 2. proleterska brigada sa začelja talijanske kolone zaplijenila dvaput više kamiona nego mi.

Mali bombaš Sirogojno interesovao se za Vojina Poleksića. Miladina Raspopovića i Maja Kovačevića, o čijim je podvizima slušao kao i oni o njegovim. Lune je požurivao da se ispravni kamioni što brže prebace u Grabovicu, odakle će se krenuti na Jablanicu i Konjic. Na pitanje ko će voziti kamione, Lune je samo kratko odgovorio: »Onaj ko ih je vozio i do sada«. Preživjeli šoferi i artiljerci zauzeše svoja stara mjesta, a talijanski oficiri imali su čast da opet preuzmu komandu nad svojim četama i vodovima. Njima je za »vrhovnog« određeni Čaleta koji je nešto natučao talijanski.

Stanica Grabovica bila je obavijena dimom. Kad smo bolje zagledali nije gorjela stanica već mokra slama koju je potpalio željezničar objasnivši da je to učinio radi maskiranja.

— Cim se pomoli nepoznata vojska, mi zapalimo mokru slamu, pa oni koji su uperili topove misle da je protivnik zapalio stanicu i odstupio. Zarobe i nas željezničare, ali važno je da nas ne gađaju topovima.

Artiljerci su bili uz svoja oružja. Soferi vozili kamione, vojnici nosili puške bez zatvarača. Maršovalo se prema Jablanici. Čudnovata stvar. Dočekani vatrom iz Jablanice, ni »naši« artiljerci nisu ostali pasivni: na svaki plotun odgovarali su plotunom.

Ostavismo kamione i krenusmo u sastav bataljona koji je već bio gotovo pod bedemima tvrde austrijske kasarne. Komandir, kao i obično, od dva koraka pravi jedan. Raskvašeni opanci još od juče postali su mu ljigavi, izmiču ispod velikih tabana, pa hoda na oputi. Ljut je sam na sebe. Noćas su mu donijeli nekoliko pari cipela, bluza i šinjela, ali sve je to za njega bilo malo.

Iako ulupljena šlema, narednik Luidi je uzeo svoj laki bacač i krenuo sa četom, kako bi se valjda opravdao za ono što me odapeo nogom. Savjesno je nanišanio u talijanske kasarne. Kako je koja granata padala na cilj, tako je Luidi podskakivao od radosti. Da li da mu vjerujemo?

Dva dana i dvije noći štektao su mitraljezi, grurali topovi, odjekivale eksplozije bombi. Topovi pod Cedinom i Simonović-

vom komandom pravili su nove prozore po austrijskim tvrđavama i armiranim bunkerima oko Jablanice kroz koje su Talijani izbacivali bombe.

— Gađajte desno, u hotel — opominje Čaleta artiljerce, pa nastavi razgovor sa svojim Talijanom, koga je imenovao i »Skojevцем«.

Bolničarke odvukoše Mitra koga je »maznuo« bacač. Iz kasarne se čuo žagor Talijana. Granate su i dalje šištale iznad ušiju. Jedna kao grom tresnu blizu. Komandant bataljona je uputio smenu četi, ali mi odbijamo da se povučemo sa položaja. Eksplozija topovskih granata meša se sa eksplozijom avionskih bombi. Iz jednog zaseoka diže se crni dim. Bataljon hrli na vatrenu barikadu i visoke bedeme austrijske kasarne.

Vojin Katnić¹, komandir 1. čete, ne prestaje da gađa talijanske artiljerce koji iza svojih štitova bježe u kasarnu, ostavljajući bateriju topova na desetak metara od kasarne. Zatim naredi četi juriš na topove. Svaka njegova trojka nosi mitraljez čiji je treći član posade, kao i kod nas, Talijan sa municijom.

Cijevi mitraljeza se toliko zagrejale da se sve nišandžije žale. Predložih svome pomoćniku Marku Injcu da nađe negdje vodu da ohladim cijev. Ali gdje da nađemo vodu! Znoj nam curi sa čela. Čaleta se vajka kako bi bilo kad bismo slučajno probušili vodovodnu cijev da Talijane u kasarni ostavimo bez vode. »Vidjeli bismo koliko bi žapci izdržali bez vode« — ne prestaje Čaleta da se vajka, a Injac mu predloži da skinje cijev i pomokri se u nju, što smo poslije izvjesnog kolebanja svi učinili.

Nedaleko od nas voda juri preko kamenja, pjenuša se, a mi do nje ne možemo. U tom neko povika: »Tenkovi«. Još više se priljubismo uz zemlju, ali se ubrzo prenese vest da su to naši tenkovi. Poslao nam Vlado Šegrt.

— Zaplijenili ih momci — 7 komada — na Prozoru i sada napadaju odozgo — reče Vlajko.

Njemačke eskadrole i dalje se smjenjuju bombardujući dubodolinu Neretve. Bombe padaju ispred same kasarne. Sada svi naređuju Luidiju kuda da gađa lakim bacačem. Radoznali Čedo Radović, praveći se boljim artiljercem od Talijana, dostojanstveno pokazuje rukom kuda treba da gađa. Čak prilazi

¹ Poginuo na Ljubin-grobu juna 1943. godine, proglašen za narodnog heroja.

i nišanskira spravama o kojima gotovo pojma nema, ali, interesantno, poslije svake njegove »kontrola« podigne se dim i grune eksplozija.

Najednom kao da se zemlja prolomi. Vazdušni pritisak obori Čaletu koji je klečao. Kad se dimna zavjesa razide, ponovo ugledasmo kasarnu čiji je jedan dio ležao u ruševinama. Luidi zapljeska rukama i zatopta nogama, te poče da nam biva simpatičniji.

Na ovcem otvoru koji je na kasarskom zidu prethodno napravila granata, zaleprša se bijeli čaršav. Digavši se tri puta u vis, ponovo se spusti prema prozoru.

— Predaju se — zvonkim glasom povika Majo Kovačević, vodnik 1. čete.

Trebalo je prići kasarni oko koje leže neeksplozirane bombe, kao da su ih istresli kamionima, kako reče Aco Nikolić.

Čaleta nastavi iz puške da gađa neeksplozirane bombe, kako bi prokčio put prema vratima kasarne. Vlajko je išao iza topovskog štita i na bombe je bacao kamenje, približavajući se glavnoj kapiji gdje je stajao komandant jablaničkog garnizona sa rukama uvis! Iza njega su stajali postrojani po činovima: oficiri, podoficiri i vojnici. Starješine su gotovo sve imale vrpce odlikovanja na bluzama. Iza pješaka stajali su artiljerci, zatim komora i najзад šoferi kraj kamiona. Tu su i konjevoci sa karama za municiju i sa upregnutim i natovarenim mulama. Kako nam sve to izgleda svečano! Brojimo vojnike koji izlaze na poljanu. Oni »naši« (zarobljeni juče) takođe se osjećaju pobjednicima. Talijanski komandant kao da ne zna da li da i njih svrsta u stroj ili da im oda počast kao i partizanima.

Iz štaba je naredeno da ni jednom zarobljeniku ne smije faliti ni dlaka sa glave, zbog čega se neki drugovi ljute jer se sjećaju podvale kod Sinja, kada su zarobili Talijane, pa ih poslali u zamjenu za naše koje su oni internirali. Ali zamjena nije izvršena jer su baš one koje smo tražili Talijani pobili, a mjesto njih poslali druge. Čaletu se sjeti i talijanskog zločina u Gradacu na moru, gdje su i njemu, kako reče, talijanski geleri »popasli« kosu. Na Vlajkovo da »ovdje ima i naših simpatizera« pobuniše se i Tešo i Nikola Graora u čijoj su Lici, Baniji i Kordunu Talijani nanijeli ništa manje zla od onog u Dalmaciji. Ipak linija naše borbe bila je jača od ličnih raspoloženja.

Ilija Radulović Bećo vrzma se oko tenkova, razgleda naoružanje, oklop i motore. Čaletu i Graora nađoše nekakvo vino i ponovo udariše po konzervama. Vlajko je opet pronašao bla-

gajnu i donio dva kašeta i vreću lira. Tenkovi su se prestrojivali ispred kasarne, ali sada po Bečovom naređenju. Artiljerci su gurali svoje topove, pokrивene ceradama. Odjeća koju su naši iznosili iz skladišta zaudarala je na naftalin. I komordžije su imale zadah od znojavih mula i prljavih košulja. Svi su skupa nekako zaudarali na makarone i kiselu konzervu ili nam se bar to samo tako činilo. Pristiže i ostatak onih što su pošli u pomoć iz Mostara. Ima ih već i u vunanim gunjevima, ali obavezno nose šlemove i jedino se po tome razlikuju od partizana. »Kolonelo« se mrgodi, prezrivo ih posmatra i broji, a zatim jednom od njih nešto prebaci. Neki se na to razbjesniješe i sa puno prijekora na licu počеше žučnu prepirku sa bivšim komandantom. Većina čuti, jedni lome prste, drugi sliježu ramenima, a neki preplašeno trepću, kao da hoće reći: Tako je moralo biti!

Sunce ispunilo rasjeklinu Neretve i prijatno zagrijava kamenjar. Plavo nebo protkano tankim oblacima daje vodi ljubičast sjaj. Konjevodac Cebo polako priđe Talijanima i škiljeći odmjeri jednog podoficira, zagrne šinjel i pokaza mu svoje čakšire koje su na koljenima i turu »procvale«. Kaže da je u ovim čakširama dvije zime proletio. Ali kad mu saopštiše naređenje štaba da se ne smije više presvući ni jedan, Cebo raspali kritiku da o komordžijama niko ne vodi računa.

Profesor Blažo i Tešo Mamula nemaju udica, pa talijanskim bombama tuku ribu. Njima se pridružilo nekoliko Talijana, čekaju mrtve ribe na plićaku i veće komade izbacuju na suhi pijesak. Gore na ledini oveća grupa Talijana okružila Acu, a on kao dirigent razmahnu rukama i otpoče pjesma: Avanti popollo, alla riscosa, bandiera rossa. Što se grupa povećava Aco brže razmahuje rukama i diriguje nalicom, pa kad završi počne iznova.

Zarobljeni talijanski pukovnik sa drugom grupom crnokošuljaša leži na ledini i žmireći se sunča. Na prve zvuke pjesme naglo se trže i, zaklanjajući oči od sunca, kao iznenađen posmatra grupu i osluškuje pjesmu koja je godinama u Italiji bila zabranjena.

»Avioni.. !« Sve se uskomeša. Eskadrila »štuka« napravi krug, a potom uz jezivo zavijanje sirena počе pikirati, puštajući bombe po bivšim saveznicima, na koje su ovog puta bili više

kivni nego na partizane. Teška lomnjava. Oblaci progutaše logor i zarobljenike. Šlemovi, ruke i noge izvijaju se iznad dima i ponovo tonu. Opet tresak i huka. A kad se sve utiša, Talijani pomileše iz pećina, sakupljajući usput one raskomadane. Neki sklopili ruke, ukrstili prste i uprli pogred u nebo:

— Tenkiste, šofere, artiljerce, konjevoce i mulovoce zovu u štab, treba da pripreme svoja sredstva — povika Joveta.

Na tenkove dodijeliše ostatak bivših talijanskih tenkista, a mjesto onih izginulih što ih je Čaleta otpisao postaviše neke naše koji su se donekle razumijevali u motorizaciju. Za komandire tenkova i nišandžije na mitraljezima postaviše najhlabrije drugove.

— Trinaest tenkova. Nezgoda broj. Moramo još koji zaplijeniti, ili ćemo i ovo izgubiti! — kaže Pero Beću koji je kao zamjenik komandira novoformiranog tenkovskog vođa vršio raspodjelu ono malo benzina, odmjeravajući podjednako za svaki tenk.

Vlajko predloži, dok se riža i konzerve u kazanu kuhaju, da održimo skojevski sastanak. Dnevni red sastanka je: prijem novih članova u naš aktiv. Prije početka sastanka minutom ćutanja odali smo poštu poginulim drugovima, a onda:

— Drug Saša se pokazao hrabar i disciplinovan — reče Vlajko.

— Smatram da je još djetinjast, a ima mušica u glavi — povika neko.

— Aj vraže ne griši! Svi smo mi ditinjasti, a fašista svaki dan manje. Kad se ovoliko diskutuje za Skoj, ona bi trebalo triput da pogine, pa da ga u Partiju primimo . . . Samo da mu postavimo jedno pitanje: Zašto je one večeri kod Knina, na straži opalio metak i napravio uzbunu? — kaže Graora. Nastade smijeh. Saša pravda da mu je nešto šušnulo i da ga je bio strah u mraku. No to je bilo davno. Saša je već opravdao onaj metak. Nego da glasamo. Jednoglasno je primljen u Skoj. Prvi mu čestita Aco, a za njim i ostali, među njima i oni iz Livanjskog polja koji su u borbu stupili kasnije. Zaista je trebalo biti kompletan da čovjek postane skojevac.

Druga tačka dnevnog reda bila je upoznavanje sa situacijom. Nijemci su stigli u Gornji Vakuf. Naši ranjenici i zbjegovi su oko Prozora nezaštićeni. Tamo je negdje i Vrhovni štab. Četnici iz Hercegovine samo što nisu nadrlj niz ove stijene. Sigurno će Talijani i ustaše pokušati nešto uz Neretvu.

— Već smo dobili naređenje za pokret iako ni sam ne znam na koju stranu — saopšti vodnik Joveta koji je prvi uzeo riječ u diskusiji.

Čaleta dohvati svoj prepunjeni ranac i užurbano poče izbacivati nekakve košulje, maramice, čak i brijač i mašinu za šišanje. Ostavio je samo par veša, kašiku, porciju, šatorsko krilo i »pogonsko gorivo«, kako je nazvao konzerve, dvopek, ulje i municiju.

Nismo ni završili sastanak kad čusmo da su ostale čete već spremne za pokret. Kuhari se počеше buniti te navalismo na lepljivu kašu od raskuhanih makarona, riže i mesa. Nekoliko minuta trajao je tajac. Samo se čuje zveckanje kašika i otpuhivanje.

— Ja se ne zvao skojevcem ako Nijemce ne naučim redu, kao ono Mujo Taliiane. Potražiće oni od četnika i Talijana pomoć, kao što su ovi tražili od njih — završi Saša kao da polaže zakletvu, a četa se izduži u marševsku kolonu.

Veselin BILANOVIC

